

Március magyar idusa a nyugat-európai forradalmak tükrében

Dr. Boytha György, egyetemi tanár, volt genfi nagykövet 2009. március 15-én, a Genfi Magyar Egyesület ünnepi rendezvényén tartott beszéde, részletekkel bővítvé.

I

A magyar jövőbe vetett bizakodásunkhoz újkori történelmünk forradalmi robbanásaiból meríthetünk erőt. A megosztottságainkon fölülemelkedő nemzeti egység létezését, egész népünk mind belső, mind külső elnyomással szemben újból és újból lázadni tudó életerejét azok sodró történései bizonyítják. Visszaemlékezéseink ezekre a kivételes eseményekre, Petőfi Sándor hasonlatával élve, a nép tengerének a rajta úszó gályát elöntő feltámadását idézik, a történelmi magyarság meg-megújuló önmegvalósításait: Rákóczi felkelését, 1848. március 15-ét, vagy 1956. október 23-át. Azután nemzeti gyászban emlékezünk a népünk által már megdöntött, de a hatalomba visszakapaszkodó erők véres, majd adminisztratív megtorló intézkedéseit megalapozó mérföldkövekről: a szatmári békéről, a világosi fegyverletételt követő október 6-ról, 1956. november 4-ről.

Nemzeti ünnepeinken azonban egyaránt háttérbe szorul a nagy történelmi fordulatainkhoz vezető út tudatosulása és az elnyomott útépités bűvópatakaként távolabbi jövőbe gyűrtetésének felismerése. Március idusán is kevésbé firtatjuk, milyen okok vezettek az 1848-as forradalmunkhoz, mi váltotta azt ki? És azt sem elemezzük behatóbban, mit eredményezett a márciusi ifjak fellépése napjainkra kibátóan, a szabadságharc bizony hosszú időre szóló leverését követő időkre szólóan. És alig vonunk le magunk számára általános tanulságokat a magyar és a fejlődésükben előttünk járó nyugat-európai államokban végbement forradalmak történeti okainak és azok nemzeti kibontakozásaira gyakorolt, maradandó hatásainak egybevetéséből sem.

Tananyag, hogy a magyar március 15-ét közvetlenül az 1848. március 13-án kitört (majd hosszan elhúzódó) bécsi forradalom híre váltotta ki, azt viszont már februárban a második francia köztársaságot kikiáltó, immár harmadik párizsi forradalom előzte meg. De mennyiben rokoníthatók a magyar forradalmi helyzet körülményei a francia forradalmi előzményekhez, az alig hat évtized alatt monarchista restaurációhoz

és közbülső forradalmakhoz vezető első, 1789. évi, nagy francia forradalom kiváltó okaihoz? Milyen közös történelmi nevező lelhető a még régebbi *angliai* forradalmak, a *francia* forradalmak és a *magyar negyvennyolcas történések* eltérő számlálói alatt? Mi lehet ezek jelentősége Európa sorsában osztozásunk szempontjából nézve?

A *különbözőségek* inkább szembe ötlenek, mint a kiváltó okok hasonlósága. Kolumbusz bátor vállalkozása, az Atlanti-óceán

szélességi körök mentén merészelt átszelése, Nyugat-Európa tengeri országai számára az amerikai szárazföld anyagi erőforrásainak saját gazdaságuk számára történő kiaknázását tette lehetővé. Kolumbusz kis hajói nem csak az Újvilágba, hanem az *Újkorba* is kaput nyitottak. Földrészünk fejlődésének súlypontja *áttevérdött*, a javarészt levantei és észak-afrikai kereskedelmet az addig a világ végének számító Nyugat Európa felé közvetítő kelet-középeurópai államokból, elsősorban a *addig központi helyzetű magyar királyságból, az atlanti partok menti országokba*. Utóbbiak közül is kiemelkedett az óceánra jutást előnyösen ellenőrző két legerősebb és egymással vetélkedő *új hatalom*: A tengeren túl úttörő spanyolokat és portugálokat Amerikából fokozatosan kiszorító *Franciaország*, majd a brit szigeten nála is előnyösebb geopolitikai helyzetbe került *Anglia*. A korszakváltást nevezetes évszámok egybeesése szimbolizálja: 1490-ben Bécsben halt meg a Habsburg házat fekete seregével szárazföldön ostromló Mátyás királyunk, *utolsó nemzeti uralkodónk*; 1491-ben született Anglia VIII. (Tudor) Henrikje, aki Amerika 1492. évi felfedezése után utódai számára kiépítette az addig sohasem látott, nehéz ágyúkat rejtő, ugyanakkor minden addiginál mozgékonyabb angol hadiflottát, amellyel a szigetország a tengereken rövidesen a spanyol armada, majd a francia hajóhad fölébe került.

Ennek megfelelően az *újkori Európa gazdasági és társadalmi fejlődésének paradigmája*, a hűbériségből kinövő *abszolút királyság*, majd az utóbbi korlátozására irányuló *alkotmányos monarchia* kialakulása is legkorábban Angliában modelleződött, és csak utóbb teljesedett ki a kontinentális Franciaországban, maradandó *polgári köztársaság* formájában. A forradalmak a nagy-

részt gazdagodó, de ugyanakkor a növekvő terhek zömét is viselő polgári rétegeknek a hatalomban való részesedést biztosító *társadalmi kitérősek* voltak, a főúri kiváltságokra és a különböző iparüzési privilégiumokra támaszkodó, abszolút monarchiával szemben. Ezt a nyugati folyamatot nagy időeltolódással követték a közép-európai szárazföld polgárosodása és annak alkotmányos következményei.

A *forradalmak keltető korszakának a XVII. század bizonyult*. Ekkorra már sem a brit sziget mintegy kétharmadán megszállt és tengeri hatalommá vált Angliának, sem a francia királyság nyugati frank, ősi kelta breton és gall, valamint északról jött normann népességű tartományaiból a XV. század folyamán összeállt, Párizs központú föderális egységének nem kellett tartania más állam hatalma alá kerülésétől. Ezzel szemben a már félvezeredes, de geopolitikai súlyát elvesztett *magyar királyság* ugyanebben az időben *három részre szakadt* és külső elnyomás alá került. Koronája az idegen Habsburg birodalom uralkodóira szállt, akik az ország nyugati részében gyakorolták hatalmukat és minden téren elnyomták a magyar önállósági törekvéseket; a délkeleti országrészben a török birodalom és a Habsburg fejekre került magyar korona kettős árnyékában alakult meg az erdélyi fejedelemség, a magyar politikát hosszú időn át európai szinten érvényesítő, korlátoltan szuverén hatalomként; a harmadik, középső országrész, amelyet a köznemesek által Ferdinánddal párhuzamosan, Székesfehérvárott királlyá választott Szapolyai János igyekezett megtartani, rövidesen közvetlen török uralom alá került. Országunk ténylegesen hármass felosztását csak megerősítette az 1664. évi, a császár és a szultán részéről ennek megfelelően kötött vasvári béke. A törökök osztrák és főleg bajor csapatok által végbemenet kiverése után a Habsburg uralom két részre szorította az ország megosztását: Közvetlenül a Habsburg birodalom tartományaival egy sorba kényszerült Erdély; Magyarország többi része pedig a Habsburg császár egyben magyar királyként Bécsből gyakorolt hatalma alá került.

II

Az *abszolút monarchia* rendje ellen Európa szerte fáziseltolódással kirobbanó forradalmakra nézve ezért alapvető *különbségként* adódott, hogy amíg a nyugati államokban azok motorját *belső* társadalmi és gazdasági érdekek egymásnak feszülve, alapvetően belügyként mozgatták, addig nálunk és más Habsburgoktól vagy az orosz cároktól függő kelet-európai országokban *külső* abszolút uralom korlátozta a társadalmi fejlődést, azzal szemben kellett a társadalmi feszültségek megoldásának utat teremteni. Az uralkodói abszolútizmus felszámolása itt az állami önrendelkezés helyreállításának és a függetlenség biztosításának függvénye lett: *forradalom és szabadságharc* történelmünkben egymást feltételező követelményekké váltak.

Ebből a körülményből másik lényeges különbség is következett. A nyugati forradalmak társadalmi bázisukat külső *hódításokkal* erősítették. Angliában a katolikus I. (Stuart) Károly uralmának forradalmi, a király lefejezésével járt megdöntésével létesült és a Cromwell-i diktatúrába torkollott *anglikán* köztársaság elfoglalta mind a *katolikus Írországot*, mind a *puritán Skóciát*. II. Károly király *katolikus* restaurációját követően, az ellene Angliába hívott *protestáns* Stuart Mária és férje, Orániai Vilmos 1688. évi partraszállása után lezajlott a második, „dicsőséges forradalom”; ennek kimeneteleként az uralkodó pár *parlamenttel való kiegyezése* megalapozta az erősödő polgár-

sággal összefogó nemesség és az örökletes királyság egyensúlyára épülő, *anglikán alkotmányos monarchiát*. 1694-ben megalakult az angol pénz erején örökődő *Bank of England*. Egy évre rá Skócia is létrehozta saját bankját: Nagy Britannián belül mindmáig külön font sterling kibocsátási joga van. Közjogiilag azonban Anglia 1707-ben Unióba, az angol korona alatt kibővített *Egyesült Királyságba* kényszerítette Skóciát, 1998-ig tartóan maradéktalanul az angol parlamentbe olvasztva a skót parlamentet és a Westminsterbe szállítva a skót koronázási jelvényeket. Az 1789. évi *francia* forradalom törvényhozó gyűlése pedig már két évvel a forradalom kirobbanása után, 1791-ben hadat üzent Csehországnak és Magyarországnak, a nemzeti konvent egy évre rá, XVI. Lajos király kivégzése után az alkotmányosan monarchikus Angliának is; a francia nemzeti csapatok *elfoglalták Belgiumot* (a korábbi spanyol Németalföldet) és a *Rajna bal partját*. Előbbi 1795-ben a direktórium kifejezetten is anektálta, majd, Napoleon leverését követően, a Bécsi Kongresszus orániai korona alatt Hollandiával egyesítette. A forradalmi háborúban született meg, Marseille tartomány önkénteseinek dalaként, a „*marseillaise*”, Franciaország mindmáig nemzeti himnusza; és a forradalmi seregben váltotta fel a francia trikolor a Bourbon liliosos zászlót.

Az angol és francia forradalmakkal szemben *Magyarország* szabadságharcokkal egybefonódó forradalmi nem területi terjeszkedésre, hanem a történelmi Magyarország *területi integritásának és szuverenitásának védelmére* irányultak. 1848/49 nem növelni akarta a magyar korona területét és joghatóságát, hanem helyreállítani azok Erdélyre is kiterjedő történelmi egységét.

Az abszolút uralkodás elleni forradalmak *közös kiváltó okainak* bizonyultak ezzel szemben, nyugaton és a Habsburg birodalomban is, a következők: Főrendi közjogi kiváltságok, a többség kizárása a hatalom gyakorlásából, a választójog hiánya; az uralkodó által céheknek adományozott és versengő vállalkozásokat kizáró iparüzési privilégiumok; az udvar költsége és az állam eladósodása, a köztelherviselés hiánya és a hatalomból kiszorultak fokozódó megadóztatása.

Érdemes a *francia forradalomhoz vezető utat és annak későbbi alakulását* ezekből a szempontokból, ha csak madártávlatból is, áttekinteni.

III

A XVII. és XVIII. századbéli francia királyság, az úgynevezett „*ancien régime*” közjogi rendjében a király személyében testesült meg az állam: ahogy már XIV. Lajos, a Napkirály is kinyilatkoztatta: „L'état c'est moi!” A király 1614 óta a közép-korban intézményesített *három francia rendet*, a katolikus főpapok, a nemesség és az egyszerű polgárok (parasztok, iparosok és hivatalnokok) külön-külön testületeiből álló és szavazatait testületenként azonos súllyal leadó „*états généraux*”-t sem hívta össze döntéseikhez. A középkor végén, az Angliával 1453-ig Franciaországért folytatott 100 éves háború sikeres lezárulása után, a szövetségi államba egyesült francia tartományok fölött uralkodó királynak már egyre kevésbé volt szüksége rendi támogatásra; sőt: idővel szükségképpen szembe is került az előjogaikat féltő főrendekkel. Helyettük a Bourbonok maguk választotta *tanácsokkal* („*conseils*”) vették magukat körül, és határozataikat az egész királyságban harminchárom *helytartó* útján érvényesítették. A rendek helyett *nyolc tartományi parlament*, köztük a legnagyobb súlyú párizsi parlament regisztrálta a királyi dekrétumokat, nem törvényhozó, hanem legfelsőbb

bíróági testületként. A parlamentek jogi hatáskörben bírálták el a külső és a francia tartományok közötti belső vámok, valamint az adók kivetését. A tartományi parlamenti helyeket nem a király töltötte be, azok bérelhetők, öröklés útján is megszerezhetők voltak. A harcban szerzett nemesség („*noblesse d'épée*”) mellé így idővel kialakult egy fajta hivatali nemesség („*noblesse de robe*”) is, amely apránként beolvadt a második rendbe. A tartományi parlamentek ennek megfelelően, a királyi udvar mellett, a korrupció további forrásává és a polgári reformok befolyásos ellenzőivé váltak, mind a harmadik rend, mind a király befolyásával szemben. Egyaránt őrizték politikai kiváltságaikat és mentességüket az egyenes adózás (jövedelem- és vagyonadók) alól. A király azonban ezeket a parlamenteket is megkerülhette, az elnökletével ülésező „*lit de justice*” összehívásával, vagy a „*lettre de cachet*”, bírói eljárás nélküli letartóztatási parancs kibocsátásával.

Az „ancien régime” erőteljesen *gyarmatosított*. XIV. Lajos a spanyolokkal szemben megvetette lábát Észak-Amerika nagy kiterjedésű területein (Québec, Louisiana), ahonnan csak Napoleon Bonaparte kényszerült Angliával szemben visszavonulni. Maradandóiban gyarmatosítottak Közép-Amerikában, ahol a karibi térségben Guadeloupe, Martinique vagy Haiti szigetein az Afrikában megszerzett Szenegálból átszállított 160 ezer fekete rabszolgával hatalmas cukornád és kávé ültetvényeket műveltettek, amelyek terményeit Franciaországban európai exportra dolgozták fel és adták el. Ezzel a „merkantilista” gazdaságpolitikával vámbevételeket és a federális állam külkereskedelmi mérlegének aktívumát, Franciaország pénzellátását igyekeztek biztosítani. Az angolokat megelőzően kinyújtották kereskedelmi csápjait Indiába is, ahol a franciák 1954-ig gyarmatként őrizték Pondicherryt.

A gyarmatárút feldolgozó ipari tevékenység erősödésével együtt járt a *városi polgárság növekedése*: elsősorban Párizs lakossága nőtt a XVIII. század folyamán 400 ezer lélekre. Franciaország akkoriban mintegy 20 milliós, gyorsulva szaporodó népességének azonban csak 15 %-a volt polgárnak tekinthető. Az alapvető mezőgazdasági termeléshez igazodva a gazdagodó polgárság maga is földet vásárolt és adott bérbe: Kezébe került a művelt területek 30%-a; alig kevesebb, mint a korabeli paraszti földtulajdon és megközelítőleg annyi, mint a második és harmadik rend együttesen 35%-os földbirtok részesedése. Az elsősorban aktív külkereskedelelemre törekvő merkantilista politika kontrollálhatatlan, a forradalom előtti évtizedekben 60%-ot is meghaladó *inflációhoz* vezetett (a pénz értékét őrző központi bankot csak Napoleon létesítette 1800-ban). Ez végső soron a földbirtokosoknak dolgozó, egyre szaporodó földnélküli földmunkásokat és a kisparaszságot, valamint a városi munkásságot sújtotta; míg a földesurak a terményárak növelésével biztosítani tudták vagyoni helyzetüket és iparcikk megrendeléseiket, ezáltal a városi kézművesek életszínvonalát is.

Az ancien régime *állambáztartása* azonban aktív mérleg helyett egyre növekvő mértékben *eladósodott*. A túlköltekezés okai a királyi udvartartás és építkezés Habsburgokkal versenyző pompája, XV. Lajos alatt Mme de Pompadour, majd du Barry királyi szeretők korrump befolyása, legfőképpen pedig az állandó kontinentális és az angolokkal szemben folytatott gyarmati hadviselés költségei és az ezek fedezéséhez igénybe vett hitelekhez kapcsolódó, egyre súlyosodó adósságszolgálat voltak. Ugyanakkor nem lehetett a királytól szerzett egyházi, nemesi és céhtestületi adómentességekhez hozzányúlni: közteherviselés irányában a király a párizsi parlament ellenállása miatt sikertelenül kezdeményezett lépéseket.

XV. Lajos az Angliával folytatott gyarmatosítási háborújához szükséges vám- és adóbevételek biztosítása végett ezért feloszlatta a párizsi parlamentet és helyébe más felső bíróságoknak adott megfelelő hatáskört. XVI. Lajos azonban trónra lépése után rögtön visszahívni kényszerült a parlamentet. A protekcionista merkantilizmus helyett a francia belső piac önszabályozásában bízó, úgynevezett „*fiziókrata*”, szabadpiaci elveket megvalósítani igyekvő pénzügyminisztere, Turgot, már nem felszámolni, csak megkerülni igyekezett a párizsi parlamentet, az állami kiadások csökkentésével, iparüzési és gabonakereskedelmi korlátozások megszüntetésével és az adó behajtásának reformjával. A rehabilitált parlament azonban az idevágó királyi ediktumokat sem regisztrálta, ami két év után Turgot menesztését eredményezte. Utóda, Necker, egy ideig még sikerrel tudott újabb hiteleket felvenni. Az amerikai angol gyarmatok anyaországukkal szembeni függetlenségi háborújának 1783-ig eredményesen folytatott francia támogatása azonban teljes *pénzügyi ellehetlenüléshez* vezetett: a királyság 300 millió livre-re háromszorozta adósságait, amelyek után folyamatosan kamatokat is kellett biztosítani.

1786-ra Franciaország elvesztette hitelképességét, Neckert is leváltották és a következő évben a király ismét száműzte párizsi parlamentjét. *Kapkodó kísérletek* kezdődtek egyfelől a korszerű reformigények és az abszolút monarchiával szembeni többirányú társadalmi ellenállás, másfelől a kisebbségi kiváltságok és a királyi abszolútizmus összeegyeztetésére. A párizsi parlamentet hol feloszlatták, hol visszahívták. A konzervatív képviselők azért kerültek szembe a koronával, mert az reformokra törekedtek; a reformisták azért, mert meg akarta kerülni a parlamentet. XVI. Lajos végül újra kinevezte pénzügyminiszterének Neckert és tanácsára úgy döntött, hogy egyszeri jelentős adó befizetésének szentesítésére *1789. május 1-re, több, mint másfél évszázad után, ismét összehívja az ország három rendjének gyűlését*.

IV

Közjogi vita kerekedett arról, hogy a rendeknek a hagyományos módon, külön testületekként kell-e összejönniük, külön testületi szavazatokkal, vagy pedig közös intézményként kell egybegyűlnie, ahol minden képviselő szavazata együtt veendő figyelembe. A párizsi parlament úgy foglalt állást, hogy a hagyományos módon maga fog összeülni. XVI. Lajos erre fel úgy ragaszkodott a parlamentet megkerülő elképzeléséhez, hogy a rendek gyűlését külön épületekbe hívja ugyan össze, de a harmadik rendnek ugyanannyi szavazatot biztosít, mint az első kettőnek együtt.

A késő középkor óta azonban tovább osztódtak a három pólusú társadalmi *érdekhelyzetek*: A parasztság terheinek csökkentését követelte és többször is lázadt a vidéken; a polgárság az adók felhasználásába való beleszólást, földbirtokaira vonatkozóan ugyanakkor a feudális juttatások megtartását, az egyház és főnemesség kiváltságainak fenntartását kívánta. Az évtizedek során elmosódtak a rendi hovatartozás határai és különösen a harmadik rend összetétele is. Közös forradalmi erőnek az *abszolút monarchia önkényes hatalmával való összétársadalmi szembesülés* bizonyult.

Ennek megfelelően a harmadik rend 1789. június 17-én nyitott „*nemzetgyűléssé*” („*assemblée nationale*”) nyilvánította magát, amelyhez a másik két rend képviselői köréből is csatlakoztak reformisták, köztük papok is. A képviselők megesküdtek, hogy addig együtt maradnak, amíg Franciaországnak

nincs alkotmánya. A király június 23-án semmisnek nyilvánította minden határozatukat, Neckert megint száműzte és 20 ezer fegyveresét rendelte fel vidékről Párizsba.

Több arisztokrata is, köztük a kalandor előéletű, több királyi börtönt is megjárt, ám 1791-ben bekövetkezett haláláig a társadalmi kibontakozás kompromisszumos útját eréllyel és kivételes szónoki képességgel egyengető Mirabeau gróf, vagy az emberi jogok deklarációját előkészítő, majd 1792-ben emigrált La Fayette márki, szembeszegültek a régimódi rendi ülésekre való visszatérést elrendelő királlyal. A nemzetgyűlés július 9-én „alkotmányozó gyűlést” („assemblée constituante”) alakult, Mirabeau elnöklétével. A forradalom megindult az abszolút monarchia megdöntése és az állam demokratizálása irányában. Július 14-én „feltámadt a tenger”: a párizsi utcák népe azzal szentesítette képviselőinek a közjogi lépéseit, hogy megostromolta a Bastille-t, mint a királyi diktatúra szimbólumát, az ancien régime számos börtönének egyikét. Ez a naptári nap azóta Franciaország nemzeti ünnepe. A szuverenitás forrása már nem a királyi dinasztia maradt, hanem az állam népe lett.

Az 1789-ben kirobbant forradalom kimenetele hosszú volt, majd tíz éven át formálta önmagát, több fázison keresztül alakulva. A forradalmi evolúció könyörtelen öntörvényűséggel törte az utat a jövő felé, maga sem látva még, hogyan fog meggyökeresedni a társadalom demokratikus köztársasága. Fergeteges eseményeire csak távirati stílusban utalhatunk: (1) az emberi és polgári jogok nyilatkozata, majd 1791-ben az első polgári alkotmány, amelyre még a király is felesküdt; privilégiumok eltörlése, helyettük a tulajdon lett a társadalom alapintézménye, közteherviselés és választás, először vagyoni cenzus alapján. (2) 1791-94, a forradalmi parlament „törvényhozó gyűlése” („assemblée législative”) alakul, radikálizálódás; Danton megelőző háborút indít a nemzet nevében; a szökni akaró király, majd félre rá felesége, Habsburg Mária Antónia kivégzése; az utólag XVII. Lajos néven számon tartott egyik gyermekét az utca valamelyik polgárához adták, aki meglincselte és testét elégette; megalakul a „convention nationale” és létrejön az ideiglenes köztársasági alkotmány, vagyoni cenzus eltörlése, általános és közvetlen választás előírása; Dantont lefejezteti Robespierre, aki a különvéleményekkel szemben intézményesíti a terrort, mint „közvetlen és kérelhetetlen igazságszolgáltatást”; csak Párizsban több mint 14 ezer ember került guillotine alá, végül maga Robespierre is. (3) 1795-1799, „Direktórium”, állandónak szánt új köztársasági alkotmány, a népképviselőket két kamarás lett, 5 évre választott 250 fő „öreg” és „ötszáz” tanácsával; ismét cenzushoz kötött választás.

A francia forradalom ekkor alig érezte hatását a megtámadott Habsburg ház abszolút uralmán. Magyarországon negyed évszázadnyi kiesés után II. Lipót egyik első intézkedéseként újra összehívta az országgyűlést, ám a Rákóczi vezette szabadságharc leverését követő teljes közjogi függőségünkön II. Lipót 1791:X törvényekké csak annyiban enyhített, hogy az országot, amelynek „saját alkotmánya van, semmi népnek nincs alávetve, saját törvényei szerint kell kormányozni.” Már nem az 1722. évi Pragmatica Sanctio szerint a többi tartománnyal együtt „oszthatatlanul és elkülöníthetetlenül”, ám a következő időkben is Bécsből kormányozták; nemességünk azonban továbbra is adómentes maradhatott. Viszont halvány nyomot hagyott a francia forradalom végső fázisában Magyarország is: Ráby Mátyás, a Habsburg abszolútizmusba beilleszkedő magyar nemesekkel szemben a hatalmon kívül rekedtek pártját fogó szentendrei ügyvéd, II. Lipót börtönéből szabadulva Franciaországba menekült és Strassbourgban 1797-ben kiadták emlékiratait „Justizmord und

Regierungsgreuel in Ungarn und Österreich” címmel („Jogtiprás és kormányzati borzalom Magyarországon és Ausztriában”). Az 1849-es szabadságharcunk leverését követő kiegyezés után Jókai ennek alapján írta, „Rab Ráby” címmel, talán legnagyobb epikai hitelű regényét.

V

1799 novemberében, tízévi forradalmi uralom után a hadsereg élén Napoleon feloszlatta a direktóriumot és konzulátusá alakította a kormányzást. Megindult a központi egyeduralkodás restaurálása. 1802-ben Napoleon már örökös konzul, 1804-ben a pápa jelenlétében önmaga koronázta császárrá. Szárazföldi serege, a „grande armée” javára feladja a tengeren túli gyarmatosítási versenyt. A kontinensen győztes ütközetek sora után 1813-ban a lipcsei népek csatájában, majd 1815-ben Waterloonál, két ízben is elveszti hódító háborúját. A Bécsi Béke már a Bourbon restaurációt biztosítja: XVIII. Lajos, XVI. Lajos fivére, ugyan csupán 10 évig uralkodott alkotmányos monarchaként, ezalatt újból megszállva Spanyolországot; de a Bourbon ház, amelyikről úgy tartják, hogy semmit sem felejtett és semmit sem tanult, Lajos halála után öccse, X. Károly személyében még trónon maradt, 1830 júliusáig. Uralma utolsó éveiben Algéria elfoglalásával igyekezett a királyságát beföldön népszerűsíteni.

Ekkorra azonban feltámadt porúiból a nagy francia forradalom szelleme, most már a terjedő polgárság révén, amely nem értett egyet sem a király legitimitásának isteni eredetiségével, és a katolikus egyház közéleti szerepének erősítésével, sem a királypárti „ultrák” abszolútizmusra törekvő kormányának intézkedéseivel, sem a parlamenti ellenzéki többség figyelmen kívül hagyásával; a költségvetési egyensúlyt tekintve a nagy forradalom veszteségeinek bús kártalanításával sem. Miután a király 1830 márciusában az ultra-konzervatív kormányát bíráló parlamenti többségnek azzal válaszolt, hogy feloszlatta a Házat és júliusra új választásokat tűzött ki, azokon az ellenzék majd kétszerez többséget szerzett. A király ekkor az alkotmányt semmibe véve, július 26-án államcsínyszerűen az újonnan választott parlament feloszlatását is kihirdette és hűsbavágóan korlátozta a választójogot, egyúttal a sajtószabadságot is.

Ismét forradalmi helyzet állt elő. 1830. július 27-29 napjait a franciák sokhelyütt „Les Trois Glorieuses” néven tartják számon, mintegy az angol dicsőséges forradalom mintájára. Az utcán a műszaki fejlődés terjedésével megszaporodott munkások, diákok és kispolgárok együtt emeltek barikádokat a király csapataival szemben. Köztársaságiak és az alkotmányos monarchia pártján állók augusztus elejére együttesen készítették lemondásra X. Károlyt, majd a parlament augusztus 9-én „Isten kegyelméből és a nemzet akaratából” Lajos Fiúlip orleans-i Bourbon herceget nyilvánította, már nem Franciaország, hanem a franciák királyának. Az utókor „polgárkirálynak” keresztelte, akit a parlament jelölt, aki eltörölte az államvallást, aki alatt tovább gazdagodott a Rothschild bankház, és akivel a megerősödött burzsoázia is elkerülhette a szélesebb társadalmi bázisú, jakobinus veszéllyel fenyegető és az európai monarchiákat provokáló köztársaság bevezetését.

A forradalom rengései ezúttal már spontán gyűrűztek a határon túlra is: A belgák egyidejű forradalma kikiáltotta Belgium Hollandiától való elszakadását, Európában először kapcsolva össze a társadalmi fejlődés és a nemzeti függetlenség ügyét. Novemberben Lengyelországban is felkelt a nép és elkergette trónjáról I. Miklós orosz cárt; ennek hatása alatt alkotta és

zongorázta el nyilvánosan a Bécsből Párizsba utazott Chopin népszerűvé vált „forradalmi etűd”-jét. Az orosz hadsereg azonban csakhamar leverte a lengyel szabadságharcot. *Magyarországon* ebben az évben Széchenyi még csak a Reformkort jelezte „Hitel” című, jövőt formáló könyve megjelenítésével; záloggal terhelhető, forgalomképes földtulajdont követelt, mint ésszerű ipari beruházások előfeltételét.

A nagy francia forradalom azonban még ezzel sem ment teljesebbé, sem Franciaországban, sem máshol a kontinensen; a „köztársaság” még nem valósult meg, célja azonban tovább lappangott a társadalmi fejlődésben, a restaurációval szemben. *1848-ban* már a kiterjedt *munkásosztály* is jelen volt a politikai porondon. Ez év *februárjában* jelent meg a „Kommunista kiáltvány” és tört ki az újabb, szinte egész Európára kiterjedő *harmadik párizsi forradalom*. A forradalmárok köztársaság kikiáltását és a cenzus nélküli általános választójogot követelték. Két napig tartó fegyveres utcai harcok után, polgárháborútól tartva, Lajos-Fülöp február 24-én leköszönt és Angliába menekült.

Ezután a tömeg által megszállt képviselőház ideiglenes kormányt alakított, amely kikiáltotta a *második francia köztársaságot* és kinyilvánította *mindenki munkához való jogát*. A részvények árfolyamai zuhantak, a kormány különadóval tetézte a közvetlen vagyonadót. A gazdaság ellenőrizhetetlenné vált. Az áprilisi általános választások az alkotmányozó gyűlésben a polgári köztársaságiak és királypártiak fölényes győzelmét hozták, akik azonnal megszorító intézkedések sorát rendelték el. Ezek ellen azonban június 23-án ismét véres utcai harcok törtek ki, a munkásokat diákok és kézművesek is támogatták, amíg a kormány a harmadik napon ágyúkkal el nem söpörte barikádjaikat. Több mint tízezen veszítették életüket. Az alkotmányozó gyűlés ezek után kihirdette az *új köztársasági alkotmányt*, egykamarás törvényhozó gyűlést irányozva elő, háromévenkénti, férfiaknak biztosított általános választójoggal és köztársasági elnök választását négyévi időszakra.

A második köztársaság *elnöke* a képviselők újabb forradalomtól való félelme folytán Louis Napoleon herceg lett, Napoleon Bonaparte Hortensia nevű unokahúgának, egyben a holland Lajos király feleségének fia. Kossuth Lajos az emigrációban neki is felajánlotta a Habsburg ház ismételt trónfosztásával uralkodó nélkül maradt magyar koronát, amit azonban a herceg nem fogadott el. Ehelyett 1852-ben saját köztársaságában szervezett államcsínyt: vagy hetven hangadó francia politikust letartóztatott, a képviselők jogait megnyirbálta és tíz évre kiterjesztette saját elnökségét. Az ismét kitért utcai lázongásokat leverte, 27 ezer embert letartóztatott, és 1852 decemberében a szenátussal III. Napoleon néven császárrá kiáltotta ki magát (II. Napoleon néven Napoleon Bonaparte második feleségétől, Mária Lujza Habsburg hercegnőtől született és reichstadti hercegeként meghalt fiát sorolta a dinasztiaiba). Az általa rendezett népszavazáson a leadott szavazatok 97 %-a hagyta jóvá a *második, örökletesnek szánt francia császárságot*.

Ez 1870-ig működött is. Eredményesen gyöngítette a Habsburg birodalmat, Lombardiáról való lemondásra kényszerítve azt; ezzel a magyar-osztrák kiegyezés felé is egyengette utunkat. Megkettőzte a francia ipar fejlődését. Amikor azonban fenyegetve érezte érdekeit a porosz részről felmerült, spanyolországi Hohenzollern trónigény lehetősége által, 1870-ben preventíven hadat üzent a porosz királynak, akinek a seregei azután Sedannál másfél hónapon belül megverték csapatait és őt magát is foglyul ejtették. Körülzárták Párizst,

ahol a tömeg a városháza előtt kikiáltotta a *harmadik köztársaságot*. 1871. március 18-án kitért a két hónapig tartó párizsi „*commune*” felkelés, amit MacMahon, a németekkel szemben vesztes francia generális vert le.

Megkezdődött a francia „*belle époque*”, a nagypolgári és a történelmi arisztokráciát is becsben tartó köztársaság több, mint negyvenéves zavartalan fejlődése, békén hagyva a kontinenst és ismét tengeren túlra célozva, az Afrikában és a Távol-Keleten még elfoglalható területeket gyarmatosító politikával.

A francia forradalom robbanása így gerjesztette a franciák nemzeti öntudatát és eredményezte nyolc évtizednyi társadalmi erjedésével a francia nagyhatalom köztársasági megszilárdulását és az első világháborút követő politikai érvényesülését. Ezt a korszakot tükrözi Marcel Proust nagy ívű regénye: „*Á la recherche du temps perdu*”.

Ezzel a háttérrel nézzünk most 1848 magyar idusának előzményeire és máig tartó hatására.

VI

Középkori „nemzeti nagylétünk” idején a társadalmi fejlődésünkkel együtt járó *belső felkeléseket* országon belüli elfojtásuk és azt követő szuverén közjogi rendezés jellemezte. Erre példák a XV. századi parasztfelkeléseink. 1437-ben elsősorban Nyírség és Szatmár parasztsága lázadt fel a szabad költözés akadályozása és az egyházi tized őket sújtó terhe ellen. Megszállták Kolozsvárt, amit a királyi csapatok 1438-ban foglaltak vissza. A felkelés kilenc vezetőjét kivégezték. Ugyanebben az évben döntöttek a tordai országgyűlésen a magyar, valamint székely nemesek és a szász városok egymás kölcsönös megsegítéséről. 1514-ben, a helyzetük javulásának reménytelenségét látva, a parasztság a törökök elleni keresztes hadjárat vezérének szánt székely Dózsa György vezetésével ráta meg a nemesség feudális rendjét. A felkelést Szapolyai János erdélyi vajda (Mohács után nemzeti királynak választva) verte le, utána keletkezett Werbőczy rendi „*Hármaskönyve*”, amit bíróságaink sokáig írott szokásjogként alkalmaztak.

Alig több, mint egy századdal később, a francia „ancien régime” hősorában, a magyar XVII. századot egyfelől a koronát Mohács után megszerzett Habsburgoknak a török invázió során megmaradt országrészekben végrehajtott bekebelező és a nemzeti királysághoz ragaszkodó magyarságot megtorló intézkedései, másfelől a török árnyékában lábát megvető erdélyi fejedelemségnek az ország egyesítésére irányuló, Habsburg ellenes küzdelmei jellemezték. A katolikus Habsburg ház és a protestáns Erdélyi fejedelemség küzdelmei a *reformáció és ellenreformáció* európai méretű küzdelmébe illeszkedve zajlottak. A Gyulafehérváron 1613 óta fényes udvart tartó Bethlen Gábor 1626-ban csatlakozott az európai protestáns fejedelmek szövetségéhez és II. Gusztáv Adolf svéd király oldalán részt vett Európa 1648-ban lezárult harmincéves háborújában is.

Habsburg I. Lipót viszont véresen állt bosszút a magyar ellenállókön: 1671-ben lefejeztette a közben meghalt Wesselényi Ferenc nádor által kezdeményezett összeesküvés vezetőit, gróf Zrínyi Péter horvát bánt és gróf Nádasdy Ferenc országbíró, aki egyben királyi helytartó is volt. 1674-ben I. Lipót elrendelte a protestáns egyháziak országos kiterjedésű perbe fogását, a pozsonyi vértörvényszék mintegy ötszáz papot, illetve még harangozót is halálra ítélt; közülük több, mint

negyvenet Nápolyban királyi jóváhagyással gályarabságra adtak el. Miután 1686-ban Lotaringiai Károly vezetésével a bajor II. Miksa csapatai *visszafoglalták Budavárát*, oda *magyarok már be sem tehetnék a lábukat*. A rákövetkező 1687. esztendőben 24 kivégzéssel zárult az előző években Debrecent kifosztó *Caraffa* tábornok eperjesi vértörvényszéke, a Pozsonyban összeült diétán pedig Esterházy Pál nádor, a „*Harmonia Coelestis*” szerkesztője, elfogadtatta árpádházi Aranybullánk nemesi ellenállási záradékának törlesztését és a Habsburg ház örökös magyar trónigényének törvénybe iktatását. Ezért hatalmas birtokot kapott a császártól és a német-római birodalom hercegi címét. A Diploma Leopoldinum 1691-ben még a szabad erdélyi fejedelmválasztást is eltörölte, Bécsbe helyezve a tartományi sorba süllyesztett Erdély kormányzását. A már megválasztott II. Apafi Mihályt Erdélyből Bécsbe vitette, fejedelemségéről lemondatta; cserébe viszont öneki is birodalmi hercegi címet adományozott.

Így értek be II. Rákóczi Ferenc *szabadságharcának* feltételei. 1704-ben I. Lipóttal dacolva erdélyi fejedelemmé választották, majd I. Lipót halála után a „magyar rendek szövetsége” 1705-ben, a *szécsényi* országgyűlésen, országos vezérlő fejedelemmé. Itt ugyanakkor a szabadságharcban vitézkedő jobbágyoknak a hajdúkéihez hasonló előjogokat biztosítottak. Az ónodi országgyűlés aztán 1707-ben, 20 évvel a hírhedt pozsonyi diéta után, kimondta a Habsburg ház *trónfosztását* és a nemesi adómentességgel szemben bevezette a *közteherbeviselet* is. Első szabadságharcunkba is vegyültek tehát forradalmi elemek. Közismert, hogy a Habsburg ház leverte azt. XIV. Lajos csak ígért, de érdemben nem segített. Rákóczi, miután az orosz trónörökös javára is hiába ajánlotta fel a magyar koronát, a lengyeleknél keresett szövetségest. Eközben kuruc vezére, gróf Károlyi Sándor a reménytelennek tűnő helyzetben a Habsburgok megbízottjával, a „labanc” gróf Pálffy János császári tábornaggal megkötötte az *1711. évi szatmári békét*. Pálffy rövidesen országbírói, majd nádori kinevezést kapott; Károlyi Sándor történelmi megítélése a későbbi Görgey hadvezéri szerepéhez fűződő szempontokhoz hasonlóan tisztul. Az emigráló Rákóczit először XIV. Lajos fogadta be, majd Törökországba kényszerült.

VII

Rákóczi szabadságharcának megmaradt parazsa elől egy jó évszázadon át a Habsburg abszolutizmus közigazgatása szívta el a levegőt; de ez a parázs nem hunyt ki, hanem tovább izzott a nemzet elnyomottai és gondolkodó elméi tudatában, a Habsburg restaurációval és az előjogaikkal megelégedő társadalmi rétegekkel szemben. A magyar nemesség jelentős része 1805-ben és 1809-ben Napoleonnal szemben is a legyőzött, ám adómentességét biztosító Habsburg ház mellé állt, noha uralkodója magyarul sem tudott, és a magyar nyelv csak az 1840. évi VI. törvénnyel lett hivatalos nyelv.

Magyarországot Bécsből a német-római birodalom, 1804-től (a cárok és Napoleon nemzeti nagyhatalmi rangjához hasonlóan) már Ausztria *Habsburg császárainak bécsi államkancelláriája* irányította, az ugyancsak *Bécsben székelő Magyar Királyi Udvari Kancellária* útján. A végrehajtó hatalmat már Magyarországon gyakorolta a Helytartó Tanács, a nádor elnöklete alatt, akinek személye idővel (egészen 1848-ig) Habsburg főhercegek közül került ki. A bécsi udvar a francia forradalom hatására kiterjesztette a cenzúrát és kiépítette a besúgó rendszert: Martinovics Ignác szerzetest, saját denuncians tevékenysége után,

jakobinus összeesküvés gyanújával 1795-ben lefejezték, még tizenheten követték sorsát.

Magyar közhatalmi intézményként csak a *feudális országgyűlés* (a pozsonyi két táblás, rendi „diéta”) működött, igencsak korlátozott jogkörrel. Felső tábláján a Habsburg nádor, alsó tábláján a király személyét képviselő, a külön szervezett ítélkezésben (a „Hétszemélyes Táblán”) is részt vevő személynök elnökölt. A diéta törvénybe iktathatta ugyan a birodalmi kormányzás Magyarországot érintő szabályait, ám törvényeit a Habsburg királynak kellett szentesítenie.

A magyar rendiség tagolódása és szerepe a *francia modellől eltérően* alakult. Az országgyűlés szerepét nem váltották fel parlamentnek nevezett regionális felsőbíróóságok, viszont az országgyűlés felső háza sem kapott legfelsőbb ítélkezési jogot, amint utóbbi az angol közjogi rendszerben is kialakult. A magyar felső táblán a XIX. század első felében is a két feudális főrend, a főpapság és a főúri nemesség gyűltek egybe, személyre szóló meghívással; az alsó táblára a nemesi vármegyék és a szabad királyi városok küldték követeiket, a városoknak azonban összesen egy szavazatuk volt csupán.

Magyarország helyzetét tovább nehezítette a háborúskodó Habsburg *birodalom eladósodása* és külön magyar költségvetés hiánya, amelyek következtében Ausztria pénzügyi terhei közvetve hazánkra is hárultak. A francia háborúk következményeként Bécs államadóssága 1789 óta 1811-re háromszorosára, több, mint egy milliárd guldenre (osztrák forint) nőtt, amire tekintettel az osztrák központi bank, a francia forradalmi „assignáták” mintájára, ércpénz helyett papírpénzt kezdett kibocsátani. Ezek elszaporodása a pénz leértékelését vonta maga után. A cseh Wallis gróf, 1811-ben Ferenc császár pénzügyminisztere, ötödére csökkentette a papíros kötelezvények „bécsi értékre” számításának arányát. A papírpénzek szükségképpen a birodalmi Magyarországon is fizetőeszközként kerültek forgalomba, és devalválásuk most már nem csupán az adózó polgárok, hanem a nemesség vagyoni helyzetét is érintette. Ha az utóbbiak adóval nem is járultak a költségvetéshez, de ingatlanjuk értékcsökkenését és gabonaeladásból eredő követeléseik zsugorodását ők is megérezték. Az uralkodótól adómentességüket féltették, jobbágyaiktól viszont az úrbér eredeti értéken való behajtásához ragaszkodtak. Az uralkodó a többi tartományhoz hasonló közteherbeviseletet várt tőlük, a jobbágyok viszont az úrbér eltörlését. A magyar társadalom problémáinak megoldásához az előjogokat féltő nemesek, a parasztság és a jóval kisebb, de növekvő számú polgárok egyre inkább saját *felelős kormányzást* igényeltek egyaránt.

Az erjedő magyar társadalomnak ebben a közjogi és pénzügyi keretben kellett reformhoz vezető utat találnia. Az Erdélytől külön választott országban a XIX. század első felében mintegy 10 millió lakos élt, ebből kevesebb, mint 700 ezer fő városokban; Budán és Pesten együttvéve 200 ezer.

A forradalmi helyzet mind Ausztriában, mind Magyarországon érlelődött. 1844-ben Erkel Ferenc megzenésítette Kölcsey 1823-ban írt „Hymnus”-át, ekkor született a *magyar himnuszunk*. Az 1840-es évek derekán a rendi keretektől függetlenül *magyar pártok* kezdtek kristályosodni.

1845-ben a Helytartó Tanács konzervatív politika képviselőre utasította a megyei főispánokat. Ha ezt nem vállalták, Bécs kiemelt fizetéssel adminisztrátorokat nevezett ki megyéik élére, tisztviselők korrumpálásának nyitva utat. A megyék nagy része így ellenzékéből kormánypártivá vedlett. 1846 nov-

emberében megalakult Pesten a fontolva haladók *Konzervatív Pártja*, gróf Apponyi György kancellár körül. A „fontolva haladók” alkotmányjogi változások helyett vasútfejlesztésre, közadózásra, büntetőjogi reformra koncentráltak. Ellenük létesült egyrészt a *centralisták* mozgalma, a nemesi vármegyék helyett széleskörű önkormányzatot, polgári demokratikus átalakulást szorgalmazva. Ebbe a körbe tartozott többek között az akkori fogalmak szerint liberális báró Eötvös József, Trefort Ágoston, Szalay László és Madách Imre is. A vármegyék modernizálást hirdették másrészt a *municipalisták*, Kossuth Lajos vezetésével. Kossuth 1847-ben a külföldön megjelenő „Ellenőr” zsebkönyvben Deregyei álnéven közölt cikkében már úgy támada a konzervatív pártot, hogy azok „Mít konzerválnak egyebet, mint a zsíros kormányhivatalokat?” És amíg a főurak „ráérnek fontolva haladni”, „a sanyargatott, nyomorgó, éhező nép nem fog tovább várni.”

Gróf Batthyány Lajos az *ellenzék*et *egységesíteni* kívánta; 1847. július 6-7 között a Nemzeti Kör és a Pesti Kör közös gyűlésén elfogadták és az „Ellenőr”-ben közzé tették a Kossuth által szövegezett, ám Deák Ferenc által véglegesített „*Ellenzéki Nyilatkozat*”-ot, amely már nem reformprogramot hirdetett, hanem alapvető nemzeti és polgári átalakulást és ennek megfelelő alkotmányos biztosítékokat követelt. Már tartalmazta a következő év márciusi ifjai által a nép körébe vitt és az 1848. évi áprilisi törvényekbe foglalt követeléseket: Rámutatott arra, hogy az udvar alkotmányt szegett, mert nem tartotta be II. Lipót ígéretét Magyarország önállóságának elismerésére, nem csatolta vissza az ország három részre osztásakor Erdélyhez kapcsolt részeket („Partium”, elsősorban Közép-Szolnok, Bihar, Máramaros megyék) és nem állította helyre az Uniót Erdéllyel. Emellett parlamentáris, felelős magyar kormányt, egyesülési és gyülekezési szabadságot, sajtószabadságot, vallásszabadságot, közteherviselést követelt, a nem nemesképviselek útján való részvételét a törvényhozásban és a helyhatósági munkában, a törvény előtti egyenlőséget, az úrbéri viszonyok megszüntetését állami örökváltás útján és az ősiség (örökölt latifundiumok forgalomképtelensége) már Széchenyi által szorgalmazott eltörlését. A Birodalomhoz fűződő kapcsolatot azonban ez a Nyilatkozat sem kívánta elszegni.

VIII

Ilyen politikai légkörben ült össze az *utolsó, 1847/48 évi rendi országgyűlés* Pozsonyban, amelyen Kossuth, néhány nappal a párizsi februári forradalom után, március 3-án nagy beszédben követelte új törvények elfogadását és a király elé terjesztését. Március 13-án Páris után a Habsburg császárvárosban, Bécsben is kitért az *abszolútizmus elleni forradalom*. Az összehívott tartományi rendi gyűlés épülete előtt a diákok kezdeményezésére egybesereglett nép szónokai Kossuth beszédét olvasták fel és alkotmányt követeltek. A kivezényelt katonaság fegyverét használta, majd, Ferdinánd császár nevében küldött utasításra, visszavonult. A szellemileg korlátolt császár nevében uralkodó államtanács vezető egyénisége, Metternich, a párizsi Rothschild bankház támogatásával Angliába menekült. Lemondása után új kormány alakult, az Államtanács másik tagjának, a cseh Kolowrat belügyminiszternek elnökletével. A bécsi felkelők nemzeti gárdájából és a diákok Akadémiai Légijából Központi Bizottság létesült a forradalmi hatalom gyakorlására.

Két napra a bécsi forradalom után, a *magyar márciusi ifjak* kez-

deményezésével Pesten is kitört a forradalom, amelynek népünk összefogására épült, vértelen kibontakozására emlékezünk ma. Mérföldkőnek bizonyult a Habsburg abszolútizmus alkotmányos monarchiává szelidítésének útján.

A Kossuth és Deák által fogalmazott ellenzéki nyilatkozatot Petőfi, Jókai, Vasvári, Irinyi József, Degré Alajos és az „Ellenzéki Kör” más fiataljai a Pilvax kávéházból kivitték a nép közé és annak egyre bővülő tömegével nyerték el a fővárosi közigazgatás melléjük állását Rottenbiller Lipót alpolgármester személyében, akinek elnökletével *forradalmi bizottmány* alakult. Szimbolikusan megvalósították a sajtószabadságot: Landerer és Heckenast nyomdájának a tulajdonosok hallgatólagos egyetértésével történt lefoglalása után kinyomtatták a Nemzeti Dalt és a 12 pontba foglalt Ellenzéki Nyilatkozatot, „*Mit kíván a magyar nemzet?*” címmel. Vezetőikhez csatlakoztak többek között Nyáry Pál és Klauzál Gábor is. A forradalmi paradigma kiteljesüléseként kiszabadították az akkor sajtóvétség miatt bebörtönzött Táncsics Mihály paraszti író, mintegy a Bastille ostromát idézve fel.

A forradalom össznépi súlyt adott a pozsonyi alsó táblának, ahol aznap, március 15-én reggel elfogadták a később áprilisi törvényekként hatályba is lépett *közjogi követeléseket*. Az elfogadott feliratot Kossuth haladéktalanul Bécsbe vitte, ahol az ott is forrongó nép lelkesen fogadta, mikor hajójáról kiszállt. A Metternich nélkül maradt Államtanács a feliratot tudomásul vette és március 17-én V. Ferdinánd leirata felhatalmazta Habsburg István nádort Batthyány Lajos gróf miniszterelnöki kinevezésére, elismerve ezzel egy *felelős magyar kormány* létesítését.

Az alsó táblán elfogadott törvények szentesítése azonban nem ment ilyen egyszerűen: A pozsonyi felső tábla csak március 18-án fogadta el azok mindegyikét; konzervatív körök módosító indítványokat terjesztettek az alsó tábla elé, így az egyházi tized kárptólás nélküli megszüntetése, vagy az úrbéri szolgáltatások eltörlése fejében előirányzott kártalanítás értelmezése tárgyában. V. Ferdinánd pedig a maga részéről nem kívánt hozzájárulni sem az önálló honvédséghez, sem a külön magyar pénzügyhöz. Széchenyi István azonban, az alsó tábla soros elnökeként, a módosító javaslatokat nem engedte tárgyalásra. Ismét tüntetésekre került sor Pesten; ekkor írta Petőfi a bevezetőben már idézett, „Föltámadott a tenger” című lelkesítő versét. A forradalom még hullámmozott, április 7-én a király *kinevezte Batthyány kormányát*, majd április 11-én szentesítette az áprilisi törvényeket, ezzel berekesztve az *utolsó rendi országgyűlést*.

A harmincegy új törvény között az 1848. évi IV. és V. számú *népkepviseleti alapon választott országgyűlés* évenkénti ülését írta elő. A törvények a szabadságjogok mellett helyreállították az ország területi egységét és előírták a közteherviselést. Az 1848. évi XXI. törvény biztosította a magyar trikolór és márciusi nemzeti kokárdáink jogállását: A piros-fehér-zöld „nemzeti szín és az ország címere ősi jogaiba visszaállítatik... a *háromszínű rózs*a újra felvételével, egyszersmind megálapítatik, hogy... minden nyilvános ünnepek alkalmával... a *nemzeti lobogó és ország címere használatosság*.”

A Habsburg birodalomban tovább lángolt a forradalom: 1848. március 18-án felkelés tört ki Milánóban és Velencében, ahonnan kiűzik az osztrák csapatokat. Április 25-én Ferdinánd, mint császár, polgári jellegűnek szánt alkotmányt adott tartományainak is, ami azonban csak újabb elégedetlenséget váltott ki. Május 15-én Bécsben újabb és véres tömegmozgalom követeli egy alkotmányozó gyűlés egybehívását, a

munkásság gyárakat gyújt fel. A császári család Innsbruckba menekül. Június pünködsi hetében Prágában tör ki a forradalom. Az abszolutizmus katonasága azonban összeszedi magát: Windisch-Grätz tábornok egy hét alatt hódoltatja a cseh felkelőket; Radetzky marsall pedig júliusban visszaszerzi Lombardiát, ennek emlékére szerezte az idős Johann Strauss az osztrákokat máig is lelkesítő „Radetzky Marsch”-ot. A császári udvar Magyarországgal Horvátországot állította szembe, amely addigi autonómiáján túl szintén önálló kormányt követelt magának, amibe Batthyány augusztus 27-i minisztertanácsa bele is ment volna. Jellasics horvát bán azonban udvari biztatásra a monarchia hívének bizonyult és a független magyar kormányt is meg akarta dönteni: szeptemberben a Dráva mellől megindult a magyar kormány ellen. Szeptember 25-én V. Ferdinánd nevében az államtanács érvénytelenítette Batthyány megbízását és Lamberg altábornagyot, a hadsereg főparancsnokát küldte Pest-Budára, akit szeptember 28-án a pesti nép felkoncolt, Kossuth pedig fegyverbe szólította a magyar népet. *Október 6-án újabb, az eddigieknél jóval radikálisabb forradalmi felkelés támadt Bécsben*, amelynek során az osztrákok megölték Latour hadügyminisztert. Az udvar saját népe elől Olmützbe menekült, amíg Windisch-Grätz vissza nem foglalta a fővárost. December 2-án az osztrák államtanács lemondásra készítette a tehetetlen V. Ferdinándot és helyébe az ifjú I. Ferenc József császárt ültette.

Ilyen körülmények között fordult negyvennyolcas forradalmunk szabadságharcba, amit a rákövetkező esztendőben a császár csak az orosz cár intervenciójával tudott leverni. II. Miklós ugyanúgy fegyverletételre kényszerítette honvéd hadseregünket, mint közel két évtizede I. Miklós a lengyel szabadságharcosokat és amint majd közel egy évszázad múltán a szovjetorosz hadsereg kényszerítette térdre 56-os, forradalmi szabadságharcunkat.

IX

A magyar 1848 szelleme azonban mind a Habsburg restaurációt, mind a hitleri nemzeti szocialista német megszállást és holokausztot, mind a náci hadsereget Kelet-Európában leverő szovjet csapatok megszállását és az általuk biztosított, fél évszázadnyi, pártállami diktatúrát is túlélte. A kommunista abszolutizmus gyökerei hazánkban az első világháború végéig nyúlnak vissza: A Habsburg Birodalom széthullásakor önálló magyar állam 1918. évi őszirózsás forradalmát és első polgári kormányunk útkeresését az 1905. évben kivívott orosz alkotmányos monarchiát szétverő Szovjetunióból visszasiető magyar kommunisták néhány hónap alatt meghiúsították; puccsszerűen kikiáltották a rövidesen vörös terrorba torkollott Tanácsköztársaságot, amelynek az ország területét védő csapatait a Tiszántúlt elfoglaló román hadsereg verte szét. A kommunisták a második világháború után, a szovjet hadsereg támogatásával, ismét kiépítették pártállamukat. Közben azonban, 1956-ban, ismét fellángolt forradalmunk és szabadságharcunk tüze; a leverése után is tovább izzó parazsa hitet és erőt adott az 1989-90 évi rendszerváltásunkhoz.

Egy nemzet életösztone ifjúságában nyilvánul vagy hervad. Az ifjúság nem csupán az emberiség továbbélésének, hanem társadalmi kibontakozásának is záloga. Forradalmi átalakulásaink is példázzák ezt. A márciusi ifjak jövőt formáló fellépésükkor mind harminc év alattiak voltak: Petőfi 25 esztendő, Jókai 23, Vasvári csak 22. Az 1956-os forradalom célkitűzései az egyetemi ifjúság által fogalmazott követelésekre épültek és

kívívásukat a pesti srácok áldozatai kísérték. Az új Köztemető 301-es parcellájában fiatalok egész sora nyugszik.

1988 márciusában az állampárti abszolutizmussal szemben 37 fiatal hozta létre a Fiatal Demokraták Szövetségét és 1989. március 15-én az ellenzék Parlament előtti gyűlésén a FIDESZ nevében az akkor 26 éves létrehívója, Orbán Viktor beszélt; ebben az évben a kisgazdák és a szociáldemokraták még az állampárttal együtt, a hatalom hivatalos ünnepségén vettek részt. Nagy Imre újratemetésén, 1989. június 16-án a Hősök terén, az új magyar fiatalok nevében szintén Orbán volt a szónok és szavai történelmi súlyúnak bizonyultak:

„Az orosz megszállás és a kommunista diktatúra negyven évvel ezelőtt történt bevezetése óta a magyar nemzetnek egyszer nyílt alkalma, csak egyszer volt elegendő bátorsága és ereje ahhoz, hogy megkísérelje elérni a már 1848-ban kitűzött céljait, a nemzeti függetlenséget és a politikai szabadságot. Céljaink máig nem változtak: ma sem engedünk a 48-ból, így nem engedünk 56-ból sem [...] A ma vállunkra neheződő csődtömeg egyenes következménye annak, hogy vérbe fojtották forradalmunkat [...] Valójában akkor, 1956-ban vette el tőlünk – a mai fiataloktól – a jövőnket a Magyar Szocialista Munkáspárt. Ezért a hatodik koporsóban nem csupán egy legyilkolt fiatal [Gimes Miklós], hanem a mi elkövetkező hűs vagy ki tudja hány évünk is ott fekszik. [...] esélyünk van arra, hogy békés úton érjük el mindazt, amit az 56-os forradalmárok véres harcokban ha csak néhány napra is, de megszereztek a nemzet számára. [...] Senki sem hiheti, hogy a pártállam magától fog megváltozni.”

1989. október 6-10 között összeült a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) utolsó, XIV. kongresszusa, amely mint a Magyar Szocialista Párt (MSZP) alakuló kongresszusa zárult: „A jogfolytonosságot fenntartva” bejelentette a Magyar Szocialista Párt megalakulását, leszögezve, hogy „az MSZMP mint állampárt története véget ért. Az átfogó és gyökeres társadalmi megújuláshoz elengedhetetlen, hogy belőle új párt alakuljon [...] Pártunk állampártból korszerű baloldali szocialista mozgalommá, a tagság által ellenőrzött politikai tömegpárttá válik, [...] s egyúttal az európai baloldali szerves részének tekinti magát.” Utódlott alapszervei, vagyona és politikussai többsége azonban az új alakzatban is megmaradtak. Így vehetett részt az 56-os forradalmat leverő Szovjetuniót kiszolgáló és a forradalomban létesült demokratikus pártokat megsemmisítő MSZMP utódpártja az 1990-ben megtartott első szabad köztársasági választásokon. Ezek 9 százaléknyi kisebbségbe szorulását tükrözték. A választásokon a Magyar Demokrata Fórum nyert, s a néhai Antall József vezetésével alakult első független kormány idején, 1991. június 19-ével befejeződött a megszálló szovjet csapatok visszavonulása bomlásnak indult abszolút pártállamukba.

Historia est magistra vitae: A történelem az élet tanítómestere. A mindenkori jelen azonban nehezen tanul a múltból, a történelem malmai lassan őrlnek.

Boytba György